

PAPER DETAILS

TITLE: NEDİM SAHSINDA SÛHÂNE TARZ ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER

AUTHORS: Abdulmuttalip İPEK

PAGES: 154-163

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/264483>

Abdulmuttalip İPEK*

NEDİM ŞAHSINDA ŞÛHÂNE TARZ ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER*

*Hayâlin gelmez oldu dîde-i fersûde-müjâne
Meger kim pâ-y-i nâzı yârelenmiş ol dikenlikde
(Nedim)*

Öz: Kaynakların, klasik Türk şiirinde etkili olduğunu zikrettikleri edebî üslup veya tarzlardan biri de Muallim Naci'nin Esami adlı eserinde "eş'âr-ı şûhâne" olarak bahsettiği "şûhâne" tarz veya üsluptur. Klasik Türk şiirinde kadını ve aşkın zevklerini konu alan, zarif ve çapkın bir anlatımla söylenmiş gazellere "şûhâne gazel" adı verildiği bilinmekte ve bu tarzın edebiyatımızdaki en önemli temsilcisi Nedim kabul edilmektedir. Ondan sonra gelen ve bu tarzı benimseyerek "şûhâne" şiirler yazmaya çalışan bazı sanatçılar ise söz konusu şûhluğu Nedim'de olduğu gibi söyleyişte yahut ifade tarzında yakalayamadıklarından, eskilerin tabiriyle "perde-bîrûnluk"a düşmekten kurtulamamışlardır.

Bu makalede söz konusu tarzın lügat manasından hareketle, Klasik Türk şiirinde nasıl işlendiği, hangi sanatçılar tarafından temsil edildiği ve özellikle bu tarzın en büyük temsilcisi kabul edilen Nedim'in şiirlerinde nasıl makes bulunduğu dair hususlar ana hatlarıyla incelenmeye çalışılmıştır.

Üzerinde durulan esas konu ise bu tarzın bir konu mu yoksa üslup meselesi mi olduğu ve Nedim'in edebî kişiliğinde nasıl bir hususiyet kazandığı meselesidir.

Anahtar Kelimeler: Nedim, Şûhâne Şiir, Klasik Türk Edebiyatı.

EVALUATIONS ON SUHANA POETRY BY NEDİM

Abstract: One of the styles or genres which sources state as an influence on classical Turkish poetry is "suhana" style or genre that Muallim Naci, Naci the Teacher, speaks as "es'ar-i suhana" in his work titled as *Esami*. It is known that lyric poems which focus on women and delights of love in an elegant and flirtatious manner are classified as "suhana lyrics" and that Nedim is the most prominent forerunner of the genre in our literature. Some literary figures after Nedim who adopted the same genre tried to compose "suhana-ish" poetry but failed to reach Nedim's level of composition or statement, therefore they were mocked as being "perde-birun", which meant indecent and impudent.

Originating from the dictionary meaning of the term, this study generally deals with the manners in which the aforementioned genre was treated, the literary figures who represented the genre, and the practices in the poems by Nedim, who is accepted as the greatest representative of the genre.

The main focus is on the question whether this genre is actually a subject matter or a stylistic concern and on the specific case based on Nedim's literary characteristics.

Key Words: Nedim, Suhana Poetry, Classical Turkish Literature.

* Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi; abdulmuttalipipek@hotmail.com

* Bu yazı 25-27 Kasım 2010 tarihlerinde Kayseri'de "Prof. Dr. Mine Mengi Adına" düzenlenen VI. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu'nda sunulan tebliğin yeniden düzenlenmiş hâlidir.

ISSN: 2458 - 8636

Salâdır nükte-sencân-ı zamâne hiç lâf etmem
Ben öğretdim cihâna tarz-ı şûh u şî'r-i hemvârı

(Nef'i, K.14/s.89)

diyerek cihana “şûh tarzı” öğretmiş olmakla müftehir olan Nef’î’deki şûhluk, Nedim’e hatta Bâkî ve Şeyhülislâm Yahyâ’ya göre farklılık arz etmektedir. Nedim’deki şûhluk, sevgilinin tasvir ve tavsifi ve daha ziyade tasavvurdan tahayyüle yönelen, oradan kelimelere, edâya, üsluba sirayet eden bir nezâket şeklinde karşımıza çıkarken; Nef’î’de daha çok kendi şairlik kabiliyetini ve yaratılışını beyan şeklinde tezahür eder. Ondaki şûh tarz nükteli söz söylemeyi de içermektedir. Nef’î’nin şûh tabiatını terennüm ettiği bu beyitler oldukça dikkat çekicidir:

Bikr-i fikrim şehr-bânû-yı şebistân-ı hayâl
Tab'-ı şûhum gamze-i hâzır-cevâb-ı rûzgâr

(Nef'i, K.17/s.99)

Tab'im ol bülbül-i şûh-ı çemen-i ma'nâdır
Ki esîr-i kafes ü dâm iken olmaz yine lâl

(Nefî, K.36/s.167)

Tab'im ol gamze-i şûh-ı büt-i ma'nâdır kim
Hûn-ı şemşîr-zebân ile verir fitneye reng

(Nefî, K.38/s.173)

Fitne mahlûk olalı görmedi çeşm-i eyyâm
Tab'-ı şûhum gibi bir sâhir-i bî-pervâyı

(Nef'i, K.45/s.196)

Nefî'de ilk belirlenimlerini veya kıvılcımlarını gördüğümüz bu tarzın Nedim'de –tabir yerindeyse– bir külhâna dönüşmesinde, sanatçıların şahsi dehalarının ve sanat anlayışlarının yanında her iki sanatçının içerisinde yaşadığı yüzyılın da belirleyici olduğunu belirtmek gerekir.

Bu bakımdan klâsik Türk şiirinde şûhâne gazellerin en büyük temsilcisi sayılan ve edebiyat tarihimizde şahsi üslubuyla şöhrat kazanmış olan Nedim'in, bu tarz şiirler söylemesinde, büyük bir kabiliyeti haiz şen, şûh ve rind bir mizaca malik olmasının dışında; XVIII. yüzyılda bir zevk ve sefahat dönemi olarak bilinen Lâle Devri'nin o şaşaalı, görkemli yaşam tarzının da etkili olduğu muhakkaktır. Bir başka ifadeyle Lâle Devri ve bu devrin beraberinde getirdiği yaşam tarzı, Nedim'in mizacında zaten var olan o şûh edanın ortaya çıkmasına uygun bir zemin hazırlamıştır. Bunun dışında on üç yıl süren ve Patrona Halil isyanıyla son bulan bu ayş ve işret döneminin başında bulunan Sultan III. Ahmed'in şair ve hattat bir sultan, Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın ise şiirden anlayan ve bitip tükenmeyen ihsanlarıyla maruf eşsiz bir sadrazam oluşu gibi etkenleri de göz ardı etmemek gerekir. Zira Devlet-i Âliyye'nin başındaki bu her iki isim de –özellikle Damat İbrahim Paşa– Nedim'in şairliğini takdir etmiş sanatçının ve sanatının daimî bir hâmisidir.

olmuştur. Dolayısıyla Nedim'in sanatının tesirli oluş amillerini ve sanatındaki başarısını değerlendirirken içerisinde yaşadığı devri ve muhiti göz ardı etmemek gerekir. Bu hususta Süleyman Nazîf'in; Fuzûlî, Nefî ve Nedim şahsında, şairlerin yaşadıkları dönemlerin panoramasını sunduğu şu tespitleri dikkate şâyândır: *"Nedim, Fuzûlî gibi kederli bir ömrün acılı inlemelerini tespit edip ebedileştirecek elem ve feryat şiirleri söylemedi. Çünkü, san'at perisi her sabah Dicle ve Fırat Nehirlerinin çağıltılı yorgunluğu ve vadilerinde yaşayan türlü kaygılardan sersemlemiş bedevîlerin sıkıntılı türkûleriyle değil, Sadâbâd bülbüllerinin sevinç ve neş'eleriyle uyanırdı.*

Nefî gibi divân'ının her sayfasını bir gürültü ile ilelebed titretecek cenk ve savaş kasideleri yazmadı. Çünkü, III. Ahmed devrinin nisbî sakinliği ve zevkleri içinde kendinden geçen şûh ve neş'eli yaradılışı, bir asır evvelki I.Ahmed, II. Osman, IV. Murad zamanlarının kanlı hâdiselerini tasvir değil, hatta hatırlamaktan incinirdi." (Süleyman Nazîf, 1971: 21).

Bununla birlikte Nedim'in "kendi yarattığı huyuna" şûhluğu ve şetâreti uygun bulmuş olması da ihtimal dâhilindedir ki bu husus yani edip ve sanatçıların gerçek huylarına aykırı kendi yarattıkları bir huyun olabileceği meselesi başlı başına bir çalışma konusudur.⁵

Şûhâne tarzın, Nedim'in içinde yaşadığı devir ile alakalı olan kısmını bu şekilde kısaca değerlendirdikten sonra; "şûhâne tarz" ve bu tarzın Nedim'de nasıl şahsi bir üslup hüviyeti kazandığı hususunda şunları söylemek mümkündür: Şûhâne şiirler, yukarıda da zikredildiği üzere kadını ve aşkın güzelliklerini konu alan şiirlerdir ki esasen bu şiirlerdeki "şûhluk" veya "şûhânelik", üsluptan ziyade "konu"yu mündemiç bir meseledir. Bir başka ifadeyle şûhluk bir üslup meselesi değil, konu meselesidir. Zira gerek yukarıda ismini zikrettiğimiz Tâhirü'l-Mevlevî'nin "Tedrîsât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm" adlı eserinde gerek bu konuyu ele alan diğer eserlerde gazeller bir tasnife tabi tutulurken "konu"dan hareket edilmektedir. Nitekim Tâhirü'l-Mevlevî'nin mezkûr eserinin "Aksâm-ı Nazm" başlığı altında yer alan ilk cümle şöyledir: *"Mevzû i'tibârıyla âsâr-ı manzûme başlıca ber-vech-i âtî aksâma ayrılır."* (Tâhirü'l-Mevlevî, 1329: 55). Dolayısıyla gazeller sınıflandırılırken hareket noktası gazelin "mevzû"udur.⁶ Ancak çeşitli kaynaklarda bu tarz bazen bir üslup gibi değerlendirilerek bazen de ihsas ettirilerek, şûhluğun konu ile olan kayıt ve ilgileri göz ardı edilmektedir. Bunda, bu tarzın Nedim'in şiirlerini belirgin kılan önemli bir unsur olması ve Nedim'in sanatında şahsi bir üslup hüviyeti kazanmış olmasının da etkili olduğunu söyleyebiliriz. Zira birkaç şiirini hariç tutmak kaydıyla şûhluk, Nedim'in aşkı ele alış tarzında ve bu konuyu işleyişteki keyfiyettedir. Nedim, Lâle Devri'nin o ihtişamlı eğlence hayatını ve yaşam tarzını şiir aynasıyla bize aksettirirken, âdeta bir fırça gibi büyük maharetle kullandığı kalemle birbirinden renkli ve canlı tablolar çizer. İşte bu nedenle ondaki şûhluğu, bu tabloları vücuda getiren fırça izlerinde; özenle seçtiği kelimelerde, kullandığı mazmunlarda ve kurduğu hayallerde aramak icap eder. Dolayısıyla ondaki şûhluğu "müstehcen" ve

⁵ Bu husus için ayrıca bk. Süleyman Nazîf, 1971:18.

⁶ Esasen bu durum yalnız gazel için geçerli olmayıp kaside için de geçerlidir. Kasideler de kafiye ve redif dışında nesib bölümünde işlemiş oldukları konulara göre "bahâriyye, ramazâniyye, rahşiyiye..." gibi isimler almaktadır.

haksızlıktır. Nedim, biraz rint meşrep, şûh olmakla birlikte kendisinden sonra bu tarz şiirler yazmaya çabalayan Enderunlu Fâzıl ve Vâsıf gibi hiçbir zaman –eskilerin tabiriyle– perdebîrûnluk derekesine düşmemiştir. Ayrıca sanat ahlak ile kayıtlı olmamakla birlikte unutmamak gerekir ki: *“Büyük zekâlar ara sıra bilmeyerek yanıltılsalar bile, hiçbir zaman ahlâk bozmazlar. Eserleri, gördüklerinin, duyduklarının, düşündüklerinin, zeval bulmaz birer aksettirici aynalarıdır. Ve o aynalarda şahıslarıyla beraber zamanları da en ince ve görünmeyen hatları ve şekilleriyle resimlenir.”* (Süleyman Nazif, 1971: 23).

Nedim'in sanatına ve dolayısıyla bu tarza yöneltilen eleştirilerde, şairin kısmen de olsa geleneğin dışına çıkmasının ve şiirde alışılmış söylemden uzaklaşarak; bunun yerini aykırı veya alışılmadık bir söylemin almış olmasının da etkili olduğu şüphesizdir. Nedim'deki bu geleneğin dışına çıkışı, onun şahsi sanat telakkisiyle izah etmek gerekir. Yoksa Nedim'i gelenekten koparmak mümkün değildir. Onu öncelikle klasik Türk şiirindeki mahsus yerine oturtuktan sonra *"kendi içinde ele alacak olursak, ondan kendisinden önce gelenlerden hattâ çağdaşlarından ayrılan, realite ile hepsinden başka ve çok daha sıcak bir şekilde kaynaşmış bir tarafın da bulunduğu görülür."* (Tanpınar, 2000: 174). Bu tarzın Nedim'e şahsi bir üslup kazandırmasını, gelenekten almış olduğu konuları kendi sanat anlayışı ve muhayyilesiyle başarılı bir surette mezcetmesinde aramak gerekir. Çünkü Ahmet Hamdi Tanpınar: *"Eski şiir, İran ve Arap şiirinin dünyasına bağlıdır ve ancak şairin husûsî hayatına girdiği zaman bu umûmî kültür dünyasından ayrılır."* der. (Tanpınar, 2003: 5). İşte Nedim'in büyük bir şair olmasında eski şiirin, sanatçının hususi hayatına girmiş olmasıyla beraber şairin, bu hayatın mülevven akislerini hakkıyla duyurabilmesi ve yaşatabilmesindeki başarısı da etkili olmuştur. Bu husus eski şiirimizin kendi kimliğini bulması ve kendi sanat anlayışını, zevkini temin ve tesis etmesi açısından büyük önem arz etmekle birlikte, Nedim'le tanınan söz konusu bu tarz; dilde, üslupta, nazım biçimlerinde ve konularda yahut mevcut konuların işlenişinde birtakım değişiklikleri ve yenilikleri de beraberinde getirmiştir. Bu yeniliğin en başında ise klasik Türk şiirinin yegâne konusu diyebileceğimiz aşk ve bu aşkın işleniş gelmektedir. Zira gelenekte âdeta efsanevî mitolojik bir tip olarak karşımıza çıkan ve eski edebiyat muarızlarınınca "muhayyel" olmakla eleştirilen sevgili tipinin yerini artık günlük hayatta, İstanbul'da ve İstanbul'un eğlence yerlerinde görülen "müşahhas" bir sevgili tipi almıştır. Bu hususta, söz konusu değişimin yalnızca bir yönünü zikretmek yeterli olacaktır: Malum olduğu üzere âşık-maşuk-rakip ile temsil edilen bu aşk anlayışında en belirgin hususlardan biri âşıkın daima ah, enin ve niyaz halinde olması; buna karşılık maşukun ise nazi, cevri ve cefayı âdet edinerek âşıkına karşı müstağni olup ağyar ile ünsiyet etmesidir. Yani "âşıkâne gazel" olarak nitelendirilen ve özellikle Fuzûlî'de içten içe yanma suretinde müşahade ettiğimiz bu tarz şiirde, aşkı mütemediyen alevlendiren, âşıkı olgunlaştıran ve daimî bir uyanıklığa sevk eden şey "fırkat"tır. Fuzûlî:

Benim tek hîç kim zâr ü perîşân olmasın yâ Rab

Esîr-i derd-i aşk u dâğ-i hicrân olmasın yâ Rab

(Fuzûlî, G.30/s.145)

derken âdeta yakıcı aşk ateşinin küllerini göklere savurur. Bu tarz şiirlerde visalden neredeyse hiç bahsedilmez, olsa olsa âşkın virane gönlüne sevgilinin hayali uğrar:

Hezârân dil gezersin ey hayâl-i yâr insâf it

Bu seyrân itdigün yirlerde bir ma'mûr gördün mi

(Nâbî, G.872/s.1114)

Ve gamlı âşkın gözünde her dem yaşlar olmasına rağmen o, inci gibi olan gözyaşlarını sevgilinin yoluna nisâr ettiği için bahtiyardır:

Girye-i zâr ile hoş-hâlim ki bahr-i aşkta

Eşsiz göz bir sadeftir lü'lü-i şeh-vârsız

(Fuzûlî, G.118/s.188)

Ancak “Nedimâne veya şûhâne tarz”da aşkın elemelerini, sevgilinin nasıl canlar yakan bir âfet olduğunu, ayrılığın sinede açtığı yaraları, felekleri yakan ateşli ahları anlatmak yerine; sevgiliyi meclise davet etmede hiçbir beis görmeyip, kavuşmanın, sevgili ile işret etmenin hazzı terennüm edilmeye başlanacaktır. Zira Nedim’in:

Sıkılma bezme gel bîgâne yok da'vetlimiz ancak

Nedîmâ bendeniz var bir dahi sultânımız vardır

(Nedim, G.26/s.286)

O bütün hânemi teşrîfini gûş etdi meger

Şevk-i şûrîdeyi gördüm gelir ammâ ne gelir

(Nedim, K.16/s.63)

Niyâz u nâz u nûş u bahş u ibrâm-ı kenâr u bûs

Bu gün mecliste zevkî böyle tûfân olduğun gördük

(Nedim, G.58/s.305)

gibi beyitleri bu tarzı ve bu tarzın aşk anlayışını yansıtan şiirlerinden bazılarıdır.

Sonuç

Şûh sözcüğünün, bu çalışmanın giriş kısmında zikrettiğimiz lügat manalarının dışında, beyitlerden –özellikle de Nef'î'nin şiirlerinden hareketle– ulaştığımız diğer bir manası da şiirde “etkili ve güzel söz/şiir söyleme kabiliyeti”dir.

Şûhâne tarz bir üslup değil, konu meselesidir; ancak Nedim şiirine konu olarak aldığı dilberleri/güzelleri anlatırken şûhça işleyerek nispeten geleneğin şekilperestliğinin dışına çıkmış ve edebiyat tarihimizde kendisine şahsi bir üslup kazandırmıştır. Fakat bunu tamamen gelenekten kopma veya geleneğin dışına çıkma olarak değerlendirmemek gerekir. Zira Nedim’i şahsi sanat anlayışından ayırarak klasik Türk şiiri içerisinde değerlendirdiğimizde

- Mehmed Bahaeddin (1997), *Yeni Türkçe Lügat*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Mehmed Celal (1302), *Osmanlı Edebiyatı Numuneleri*, İstanbul.
- Mehmed Salâhî (1313), *Kâmûs-ı Osmânî*, Dördüncü Kısım, Mahmud Beg Matbaası, İstanbul.
- Mermer, Ahmet, Koç Keskin, Neslihan (2005), *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Muallim Nâcî (1308), *Esâmî*, Mahmud Beg Matbaası, İstanbul.
- Muallim Nâcî (1322), *Lügat-ı Nâcî*, Asr Matbaası, İstanbul.
- Muhyiddin (1335), *Yeni Edebiyat*, İstanbul.
- Mütercim Âsım Efendi (2009), *Burhân-ı Katı*, haz. Mürsel Öztürk-Derya Örs, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Namık Kemal (1909), *Makâlât-ı Siyâsiyye ve Edebiyye*, Selânik Matbaası, İstanbul.
- Parlatır, İsmail (2009), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Râgıb Paşa, *Dîvân-ı Râgıb Paşa*, Michigan Üniversitesi Kütüphanesi, No:422
- Süleyman Nazif (1971), *Mehmed Âkif*, Milli Hareket Yayınları, İstanbul.
- Şahabeddin Süleymân (1328), *Târih-i Edebiyât-ı Osmâniye*, Sancakyan Matbaası, İstanbul.
- Şemseddin Sâmî (1999), *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Tâhirü'l-Mevlevî (1329a), *Tedrîsât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm*, Kısım-ı Evvel, Mahmud Beg Matbaası, İstanbul.
- Tâhirü'l-Mevlevî (1329b), *Tedrîsât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm*, Kısım-ı Sâni, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütüphanesi, İstanbul.
- Tâhirü'l-Mevlevî (1994), *Edebiyat Lügati*, haz. Kemâl Edib Kürkçüoğlu, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2000), *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2003), *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.
- Zavotçu, Gencay (2013), *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, Kesit Yayınları, İstanbul.